

МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК [78.7.034] (410.1)

DOI: [https://doi.org/10.32461/2226-](https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2020.219127)

3209.4.2020.219127

Цитування:

Соколова А. В. Придворна культура Візантії в політико-духовному вимірі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 56-63.

Sokolova A. (2020). Byzantine court culture in the political and spiritual dimension. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 56-63 [in Ukrainian].

Соколова Алла Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теоретичної
та прикладної культурології,
Національна музична академія
імені А. В. Нежданової
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4841-6342>
asmoonlux@gmail.com

ПРИДВОРНА КУЛЬТУРА ВІЗАНТІЇ В ПОЛІТИКО-ДУХОВНОМУ ВИМІРІ

Мета статті полягає у виявленні характерної специфіки придворної культури Візантії та її співвіднесення з придворною культурою Англії в першій половині XVII століття. **Методологія дослідження** передбачає єдність таких методологічних підходів як системно-історичний і метод аналізу. Системно-історичний і аналітичний методи дозволяють виявити придворні культурні традиції Візантії в контексті політичній і духовній сфери. **Наукова новизна** лежить в зіставленні візантійської придворної культури з придворною культурою Англії першої половини XVII століття. **Висновки.** Візантійська культура представляла сплав давньогрецьких (елліністичних), римських і самобутніх візантійсько-православних традицій. Двоїстість культурно-духовної сфери Візантійської імперії виражалася в єдності протилежностей і тісній взаємодії матеріального і духовного. У Візантії православ'я було цементуючим фундаментом. Придворна культура Візантії — високо централізована ієрархічна система. Візантійську традицію хвалебних од і музично-театралізованих вистав, приурочених до свят Різдва Христового та Водохреща Господнього, можна співвіднести традиції придворної культури Англії першої половини XVII століття, де прославлення монарха і придворні розваги Масок, як духовно-політичної одиниці, становили фундаментальну основу придворної культури Англії.

Ключові слова: Візантійська імперія, християнсько-світський центр, придворна культура, політичне православ'я, риторичні принципи, хвалебні оди, придворна культура Англії.

Sokolova Alla, Ph.D., (Candidate of Pedagogical Sciences), Senior Lecturer, Department of Theoretical and Applied Cultural Studies, The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

Byzantine court culture in the political and spiritual dimension

The purpose of the article is to identify the characteristic specifics of the court culture of Byzantium and its correlation with the court culture of England in the first half of the XVII century. **The research methodology** assumes the unity of such methodological approaches as the system-historical and the analytical method. Systemic-historical and analytical methods make it possible to identify the court's cultural traditions of Byzantium in the context of the political and spiritual sphere. **The scientific novelty** lies in the comparison of the Byzantine court culture with the court culture of England in the first half of the XVIIth century. **Conclusions.** Byzantine culture was a fusion of ancient Greek (Hellenistic), Roman, and distinctive Byzantine-Orthodox traditions. The duality of the cultural and spiritual sphere of the Byzantine Empire was expressed in the unity of opposites and the close interaction of the material and spiritual. In Byzantium, Orthodoxy was the cementing foundation. The court culture of Byzantium is a highly centralized hierarchical system. The Byzantine tradition of laudatory odes and musical and theatrical performances timed to coincide with the holidays of the Nativity of Christ and the Epiphany of Christ, can be correlated with the traditions of the court culture of England in the first half of the XVIIth century, where the glorification of the monarch and court entertainments of the Masque, as a spiritual and political unit, formed the fundamental basis of court culture in England.

Key words: Byzantine Empire, Christian-secular center, court culture, political Orthodoxy, rhetorical principles, laudatory odes, court culture of England.

Актуальність теми дослідження. Слово Візантія викликає в уяві двоїсту картину: з одного боку — це імператорські палаци, чаші,

ієрархічно-структурована система, мозаїка, найтонші шовки, коштовності, велична церемонія коронації, кришталь, золоті і срібні

янтар, палаци з садами, ставки і фонтани, інтриги, війни і низка зрад, з іншого боку — аскетизм, християнське смирення, блискучі богослови, полководці, філософи, вчені, видатні математики, астрономи, географи, історики і лікарі.

Візантія асоціювалася у французьких філософів-просвітителів Шарля Монтеск'є і Вольтера (Франсуа Марі Аруе) як держава з моральним розкладанням, цивілізаційним занепадом і культурним безпліддям [1].

Відомий американський візантиніст Девід Райс в об'ємній праці «Візантії. Спадкоємці Риму» писав: «немає на світі країни, історія якої являла б нам настільки ж вражаюче змішання доблесті і зради, таланту і бездарності, вміння і безпорадності, побожності і угодовства. ... Немає в світі іншої держави, чия історія являла б собою таку єдність протилежностей, немає іншої культури, яка представляла б собою такий сплав матеріального і духовного» [13, 14].

Однак, незважаючи на даний парадокс, саме Візантія і її різноманітна, багато в чому «статична» культура, справила глибокий вплив на культуру інших країн в сфері релігійно-духовного, культурно-просвітницького аспекту, який відчувається і до цього дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для більшості західних дослідників Візантія розглядалася як чужий і сторонній об'єкт, колись існуючий на околицях Європи, до якої вона ніколи не належала. Однак, уже в XX столітті в середовищі західних дослідників в геометричній прогресії зростає інтерес до Візантійської імперії, а ряд вчених публікують об'ємні праці пов'язані з культурою, релігією, економікою, впливом Візантії на культуру Західної Європи. Так, Д. Райс, Г. Магуайр, С. Рансимен, Л. Гарланд, К. Ніколау розглядають Візантію крізь дзеркальне відображення християнсько-культурного виміру.

Мета статті полягає у виявленні особливостей і характерної специфіки придворної культури Візантії та співвіднесення цих особливостей з придворною культурою Англії в першій половині XVII століття.

Виклад основного матеріалу. Візантія — «втрачений світ», який, незважаючи на більш ніж тисячолітню історію існування, історики та археологи збирали по частинах. Візантія не залишила після себе держави-наступника. У низці численних конфліктів, воєн і пограбувань унікальні архіви були знищені, внаслідок чого мозаїчна картина минулого Візантії була відтворена тяжкою працею

дослідників. У 395 році нашої ери імператор Візантії Феодосій розділив імперію між двома синами — Аркадієм і Гонорієм, що й послужило відправною точкою для подальшого відособленого розвитку двох частин: Східної Римської імперії (Візантії) і Західної Римської імперії, яка поступово деградувала і остаточно зникла в 476 році. Візантії називали себе римлянами або ромеями, справедливо вважаючи, що вони є спадкоємцями полеглої Західної імперії.

Від Риму Візантія успадкувала розвинену правову систему. Візантійське суспільство жило за суворими правилами закону: судді вирішували спірні і конфліктні ситуації. Військові традиції армії Візантії (тактика відбиття нападів і оборонного захисту) будувалися на тактиці римської піхоти.

Візантія взяла на озброєння винахід "грецького вогню", який приписується грецькому механіку і архітекторові Калинник, вихідцю із Сирії. За легендою, в 673 році Калинник продав рецепт секретного складу «грецького вогню» візантійському імператору Костянтина IV [5].

Клас аристократії у Візантії був досить розрізною групою, позбавленою почуття класової солідарності. Однак, аристократичний клас був відкритий для нових членів, будь то вихідці із Західної Європи або Британських островів. Візантійське суспільство в цілому представляло собою суспільство нерівних можливостей і було, безсумнівно, патріархальним. Євнухи становили важливу ланку в суворій ієрархії Візантії. Фактично, євнухи створили особливий клас кастрованих чиновників-менеджерів, керуючих імператорським палацом, необхідно відзначити, що до цього часу таке явище не зустрічалося. Вони займали високі пости, почасти тому, що заслуговували особливу довіру через нездатність мати нащадків. Освічені чоловіки Візантії з легкістю знаходили роботу на державній службі і активно просувалися по кар'єрній драбині.

Ставлення до жінок в Візантії було двоїстим. Християнське богослов'я одночасно виражало дві протилежні крайності: шовінізм римської цивілізації, який відсував жінок на задній план, і язичницькі традиції, в рамках яких часто відтворювався культ жінки, особливо яскраво це проявилось в епоху матріархату. Таким чином, з одного боку, жінки були маргіналізованою групою, теоретично нижчої статі, і, зазвичай, передбачалося, що їх рідко бачили на публіці.

Жінок характеризували як слабких і ненадійних, в силу їх сексуальної привабливості. Основними атрибутами ідеальної жінки були невинність, терпимість і смирення. Жінки були позбавлені можливості служіння в церкві, хоча християнство визнавало, що жінки духовно рівні чоловікам. Жінки-аристократки також були виключені з громадських сфер, пов'язаних з політикою і війною, в які були активно залучені чоловіки. З іншого боку, жінка в Візантії активно брала участь в повсякденному житті церкви, була наділена правами заповідати і успадковувати власність [6].

Жінки відігравали важливу роль в економічному житті Візантії, могли володіти магазином або керувати майстернею. Жінка вважалася главою сім'ї, якщо вона була вдовою, а її діти були ще маленькими. Відвідувати не розглядали в ролі сексуальних спокусниць, до них ставилися з повагою і довірою. Вдови досягали фінансової безпеки, отримавши повний контроль над своїм приданим, найщедріші візантійські меценати були вдовами, вони засновували церкви і монастирі.

Візантійська освіта забезпечувала початкову освіту для багатьох дівчат. Однак їх утворення, як правило, обмежувалося читанням, листом, запам'ятовуванням псалмів і вивченням Божого Письма. Незаміжні молоді дівчата проводили більшу частину свого часу на самоті і були надійно захищені від поглядів чоловіків. Дівчата також служили при імператорському дворі в якості прислуг, найбільш благородні з них виступали в ролі потенційних наречених для численних синів імператорів. Провінційна сім'я з привабливою дочкою відповідного віку могла розраховувати на становище в суспільстві завдяки вдалому заміжжю, що частково вказує на відкритість візантійського двору. Шлюбні союзи між монаршими особами мали вирішальне значення в успішних дипломатичних переговорах.

Візантійські наречені вирушали за кордон з метою укладення військового союзу. Шлюб стає питанням політичної доцільності, а не особистого вибору. Інститут шлюбу в Візантії відбивав зміни, що відбувалися на рівні держави, та приводили до великої кількості випадків так званого «незаперечного розлучення» (*διαζύγιον κατά συναινεσιν*). У суспільстві з вільними принципами чоловік мав право ініціювати розлучення, давши дружині письмову заяву про наміри (*ἀποστάσιον*) в присутності семи римських

громадян, без будь-якого подальшого судового розслідування. Церква, голосом святих отців, неодноразово висловлювала своє різке нехвалення, вважаючи розлучення загрозою інституту шлюбу і остаточно відмовилася від цієї практики в десятому столітті [10, 81-94].

Ставлення до жінки в Візантії характеризує навіть факт, що до приїзду княгині київської Ольги, яка в середині десятого століття відвідала Константинополь, церемоніальні правила прийому глави держави чоловічої статі були переписані в терміновому порядку. Ольга була прийнята імператрицею Оленою, дружиною Костянтина VII, а на урочистому обіді на честь Ольги київської брали участь всі жінки імператорського двору Візантії, в той час як чоловіків розважали візантійські придворні. Хоча окремі заходи чоловіків і жінок були нормою і наділяли імператрицю особливими повноваженнями, Ольга, як почесна гостя, брала участь в змішаному обіді, де були присутні і чоловіки, і жінки. Княгиня Ольга сиділа з імператорським подружжям, що означало особливу значимість події. Княгині Ользі було надано найвищий статус серед іноземців-жінок, що скоріше було винятком із загального правила [9, 372].

Візантійська культура була динамічним сплавом культурних елементів, де видатні досягнення давньогрецької (елліністичної) та римської цивілізацій і догми християнської православної віри, служили фундаментом. Культура Візантії увібрала в себе кращі традиції дохристиянського періоду. Візантія трепетно ставилася до праць Гомера, Есхіла, Софокла, Евріпіда і Платона. Візантія прагнула нести світло християнської релігії в інші країни, проте до певного періоду свого розвитку не відкидалося і язичництво. Християнські засади поступово замінювали культ язичницьких Богів. Візантія дбайливо вирощувала християнські чернечі традиції. Монастирі Синаю і Афона духовно надихають православних паломників всіх країн світу і до цього дня. На Заході будівництво перших монастирів з'явилися до кінця IV століття, а статут Василя Великого стає для західних монастирів еталоном.

Починаючи з VII століття, Візантія знайшла нові політичні і культурні форми, де православ'я лежить в основі ідеології. Імператор призначав патріархів і мав значний вплив на церкву [4].

У VIII-IX століттях у Візантії відбувається поділ на три пов'язаних між собою регіонів (візантійський Схід, ісламський Південь, латинський Захід), які в тій чи іншій формі

існують і до цього дня. На певній точці розвитку своєї державності Візантія стає найбільшим християнсько-світським центром, який за розміром і впливом міг конкурувати тільки з Персією і арабським халіфатом. Фактично в Візантії відтворювалась альтернативна цивілізація, яка привернула до лав своїх послідовників багатьох північних язичницьких племен. У своїй книзі «Візантійська цивілізація» С. Рансимен зазначав, що «християнство перемогло в епоху розчарування, тому що воно обіцяло прийдешній кращий світ і забезпечило містичну втечу від світу тут і зараз» [15, 134-142].

Багато слов'ян добровільно приймали християнську віру, вибираючи елементи візантійської культури [2, 396]. Візантія стає маяком православної віри, а богословські знання і мислення в богословському контексті набувають виняткові права. Візантійська традиція простежується в церемонії сходження Благодатного вогню в Єрусалимі біля Святого Гробу Господнього, коли Патріарх виходить з Кувуклії з палаючими свічками до вірних православних християн, котрі очікували цей момент. Ось як про це писав у 947 році клірик візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного в донесенні: «Премудрий же архієпископ зі своїм кліром і з агарянами поспішав до Святого Гробу Господнього, і заглянувши туди, як тільки дізнався, що сяйво Божественного Світла ще туди не з'явилося, разом з поганими агарянами замкнув Божественний Гроб, і високо піднявши руки свої, безперервно з Христоіменним народом молився Богу. А близько шостої години дня, споглянув на Божественний Гроб Спасителя, побачив божественне світоявлення: бо через віттар ангели дали йому доступний вхід в двері» [17, 7-8].

Християнська ідеологія Візантії мала величезний вплив на архітектурний стиль багатьох країн. Так, унікальна споруда Купола Скели в Єрусалимі, це не модель класичної мечеті, а будівля, побудована в римсько-візантійському стилі, де круглий купол, яскрава мозаїка, прямо вказує на візантійські корені.

Собор Святої Софії, головний символ Візантії, «восьме чудо світу», являє собою один з найбільших храмів, який коли-небудь був побудований аж до моменту зведення собору святого Петра в Римі. «Візантійські резиденції монархів не являли собою, як на Заході, великий житловий блок, розташований в мальовничих угіддях і оточений стайнями і

господарськими прибудовами, а будувалися на східний манер в формі обнесеної стіною будівлі, що складається з великого числа окремих будівель, розкиданих в парках і садах» — писав дослідник Т. Райс в праці «Візантія. Побут, релігія, культура» [14, 41]. Ефективна система управління пов'язувалася з імператорським палацом, який контролював більшість сфер візантійського життя.

Божественна літургія та хор кастратів справляли сильне враження на прихожан і гостей собору Святої Софії. Церемонії, прийоми і вечора становили не менше барвистий світський аналог візантійської культури.

Імператорський двір являв собою високо централізовану та ієрархічну систему, був дзеркалом, що відображає волю Бога. Найбільш вражаючі церемонії проходили у Великому палаці, який залишався головною резиденцією візантійських імператорів протягом багатьох століть. Великий палац височів на східній околиці міста і був значних розмірів. Всі офіційні церемонії відбувалися саме там, таким чином імператорський палац був фіксованою точкою візантійської політики [9, 183].

Придворна культура Візантії — це офіційні та неофіційні переговори, жести і символіка, дорогі подарунки та листи. Придворні ритуали візантійців приголомшували іноземців, які відвідували Константинополь. Численні іноземні послы були вражені розкішшю візантійського двору. Стародавні статуї в отворах дверей, по легенді деякі з них могли передбачати майбутнє, мозаїка і дорогоцінні метали, які прикрашали будівлі, вводили відвідувачів в стан ступору. На імператорських прийомах, імператор з'являвся на піднесеному троні в золотому залі, побудованому в кінці VII століття, під мозаїчним зображенням Христа. Гідравліка була використана для створення приголомшливих ефектів, будь то музичні інструменти, фонтани або золоті птахи, що співали. У палаці Магнаури, будівлі, які розташовувалися в Константинополі поруч з Великим палацом, [2, 396] і часто використовувалися як тронний зал, де приймалися іноземні послы, Імператор зустрічав гостей, сидячи на величезному троні, виконаним з чистого золота, в оточенні скульптур левів і птахів, а також дерев, прикрашених дорогоцінними каміннями. У той час як посол робив прокінез (уклін до землі), трон раптово піднімався до рівня стелі. Історіограф епохи Оттона I Великого

Ліутпранд Кремона надав два доповідних звіту. Він описував Різдво Христове, яке відзначалося в залі Великого палацу, де Імператор їв із золотих тарілок в стародавньому римському стилі, коли раптово розверзлася стеля і звідти на стіл спустилися важкі страви з фруктами. Ліутпранд Кремона був особливо вражений акробатичним номером, в якому людина намагалася утримати стілець на лобі. Інші акробати лазили вгору і вниз, виконуючи небезпечні трюки на канаті [8, 296]. Схожа сцена зображена на фресках південній вежі Софійського собору в Києві із збереженням великої групи музикантів, котрі грають на струнних, ударних і духових інструментах, а також на органі та двома акробатами, один з яких піднімався по жердині вгору. Мета подібних трюків полягала в розгортанні картини фатальності підпорядкування імператору, демонстрації абсолютної переваги імператора над своїми підданими, в стимуляції посилення імператорської влади і згуртування суспільства, затвердження Візантії-держави як центру світової культури.

У Візантії існувало політичне православ'я, яке сприяло правильному осмисленню життя імперії та імперської ідеології, що, по суті, було священним для візантіїців. Богословська ортодоксальність знаходить своє вираження насамперед у божественній літургії. Політична ортодоксальність, в свою чергу, була сформульована культурною елітою Візантії і лунала до громадян імперії за допомогою риторики. Використання риторики, як інструменту політики, мало давнє коріння. Багато з риторичних кліше, сформульованих афінським ритором Ісократом, звучали протягом усього візантійського періоду. Імперський уряд, формулював свої постанови в риторичному стилі, щоб зробити їх більш урочистими і такими, щоб вони легко запам'ятовувались [14, 72].

Візантія стояла на риторичних принципах, які допомогли сформувати особливий клас, еліту, куди входили імператори і імператриці, світське духовенство, єпископи, монахи і освічені миряни. Духовною скріпою різномірних шарів виступала риторика або «спілкування букв». Це відрізняло візантіїців від неосвічених племен за межами кордонів їхньої країни, запобігало від змішання з варварами, зберігало наступність з культурою Рима і Греції. Більшість риторичних творів призначалися для читання вголос друзям або імператору і його придворним [13]. Такі читання були уподібнені театралізованому

дійству і отримували критичну оцінку від глядачів. Мова ораторів супроводжувалися певними жестами та мімікою. Хвалебні оди, які виголошувалися вголос, могли бути складені в річницю битви або будь-якої іншої важливої події, в тому числі, з приводу смерті видатної людини, а також для вихваляння (прославлення) імператора. Публічні виступи, що вихваляли імператора, йдуть далеко в історію людства, але класична форма сформувалася приблизно в V столітті до нашої ери в Греції і до IV століття нашої ери досягла свого розквіту, остаточно затвердилася і була кодифікована давньогрецьким комедіографом і майстром новоаттичної комедії Менандром [8, 295]. Церемоніальні вітання-панегірики в Візантії писалися у формі віршів. Візантійським панегірикам була властива тенденція згадки конкретних деталей, імен людей і місць. Деякі панегірики були просто стилістичними вправами і ніколи не вимовлялися публічно. Основний формат офіційної бесіди імператора з іноземним послом або іншим офіційним представником держави викладався в риторичних посібниках і не відрізнявся складністю. Оратору в церемоніальному виступі належало згадати походження імператора, згадати імена його батьків, приємно відгукнутися про зовнішність імператора і його чесноти, згадати його внесок у справу мира і війни, розкрити такі якості як мудрість, мужність, справедливість і благочестя. Форма церемоніального виступу могла варіюватися, деякі моменти свідомо втрачалися, а деякі, навпаки, розкривалися найбільш повно. Однак, незважаючи на деякі вільності, візантійський панегірик володів усіма характеристиками класичного жанру. Незважаючи на те, що візантійські риторики надавали велике значення дотриманню стандартного формату, сучасника вразила би велика кількість лестоців. Образ імператора — це образ Сонця (рідше місяця), що несе тепло і світло всьому світу. Так, візантійський чернець, письменник, філософ, політик та історик Михайло Пселл звернувся до Костянтина Мономаха: «Імператор Сонця! Чи може хто-небудь звинуватити мене в тому, що я назвав вас цим ім'ям, яке так вам підходить? Твоїм кругом чеснот, твоєю швидкістю інтелекту, твоєю природною пишнотою і твоєю сяючою красою, ти підкорював всіх на цій землі. Мова імператора уподібнюючи промови Демосфена, Ісократу і Лісію. Він зачаровує своїх слухачів так само, як зачаровують Оди Піндара і Сапфо» [9, 134]. Імператора щедре хвалили за його

прихильність, благочестя, його військову доблесть і безліч інших достоїнств. Але тільки єдиний імператор Мануїл Комнін не прийняв лестощі подібного роду і зробив догану Деметріосу Хризолору, наказавши йому приборкати свою мову.

Вимагаючи від глядачів беззастережної вірності імператорській владі, оратор давав привід засумніватися в своїй щирості. Так, оратор і монах Мануель Холоболос був понівечений, поміщений у в'язницю і засланий за наказом Михайла VIII Пелейологоса. Мануель Холоболос відкрито ненавидів церковну політику, що проводилася Михайлом VIII Пелейологосом [18,10]. Однак незважаючи на цей факт, в одній із своїх Різдвяної промови він порівнював імператора з океаном благодаті, золотою рікою і Сонцем, що сходить на сході. У промові, яку він виголосив на Водохреща, ймовірно, в 1273 році, він вихваляв якості Михайла VIII Пелейологоса і зводив їх до вищої моделі чесноти, при цьому чітко усвідомлюючи, що імператор зайняв трон завдяки ряду зрад і вбивств [11, 252]. Слід пам'ятати, що оратори, які лестили імператору на шкоду істині, розглядали його як «помазаника Божого», священну особу, яка уособлювала «царство Боже» на землі. Імператорська влада у Візантії мала абсолютний сакральний сенс. Ідеї божественного походження влади монарха лежала в основі соціальної покірності. Ще в IV столітті священник і богослов Євсей Кесарійський сформулював теорію про те, що імператор отримував владу з волі Бога землі, а ідеологія західних і східних римлян становила єдине ціле, але з перевагою Візантії [11, 253].

Урочисті промови у віршованій формі на честь імператора вимовлялися в свята Різдва Христового і Хрещення Господнього, після закінчення офіційної частини в імператорському палаці влаштовувалися бенкети. Однією з перших знаменних промов візантійських ораторів стає панегірик на честь Лева VI, виголошений 6 січня 901 року, після чого імператором було дано банкет [12, 30]. Незабаром такі прийоми стають частиною придворного обряду. У десятому столітті бенкети були жвавими танцями, які виконувалися під звуки органу. Гімнастика, акробатика та інші циркові розваги були обов'язковим атрибутом придворних розваг. Танцюристи і співаки, музиканти та органісти потішали слух імператора, який сидів по центру зала. До XII століття особливої популярності набули музично-театралізовані вистави, де змішувалися виступи жонглерів, гімнастів,

борців, співаків, блазнів (часто карлики), танцюристів чоловічої і жіночої статі, акробатів на верблюдах, хору євнухів, звучання органів, кастаньєт і лір. Після банкету придворним оратором надавалася можливість представити імператорові своїх найбільш талановитих учнів, як це було зроблено Михайлом Пселлом на святі Водохреща Господня між 1045 і 1050 роками. «О, самий священний Імператор, ти бачиш ці священні і філософські збори; всі вони — плоди від мого насадження і все пили з моїх джерел» [5, 157]. Виникає справедливе запитання: що сподівалися отримати оратори від їх щедрої похвали імператора? З одного боку, вони хотіли, бути визнані і представлені візантійській аристократії, а при особливій удачі і самому імператору. Хвалебні промови просували індивідуальні та колективні інтереси. З цією метою багато з амбітних риторів шукали державної фінансової підтримки. Промовці також ждали уваги, поваги і оплесків. Аудиторія ораторів полягала не тільки з членів імператорської родини, але також з придворних, вчених, поетів, художників і відомих архітекторів. Промовці прикрашали свої панегірики, однак не відступали від правди і в цьому сенсі панегірики цінні і як історичні джерела, іноді вони надавали цінну інформацію, яку не можна було знайти в інших джерелах [7, 125-131].

Так, історик М. Атталіат пише, що Костянтин X любив розважати своїх підданих, демонструючи екзотичних тварин. Михайло Пселл в промові, яку він виголосив навесні 1043 року розповідає про слонів, які були піднесені візантійському імператору іноземними послами. Слонів навчили вставати на коліна перед престолом імператора і торкатися лобом до землі. В якійсь мірі оратори пропагували політику імперії, формували ставлення населення до тієї чи іншої події [3, 537].

Творчість візантійських ораторів можна було порівняти з чаклунством, така була сила їх слова. Враження, вироблене їх словесним чаклунством, було важливим для їх репутації. Візантійська придворна культура була значно більш стриманою, ніж культура Заходу середньовіччя, наприклад, до почуття любові ставилися не з точки зору благословенного дарунка, дарованого Небесами, а любов у Візантії розглядалася як акт, схвалений Небесами. Придворна культура Візантії поступово балансувала в сторону створення повноцінного етикету за аналогією до

придворного етикету, який був прийнятий в Німеччині і Франції, починаючи з X століття. У спеціальних книгах детально описувалися тонкощі придворних ритуалів, а також порядок імператорських весіллях [1, 396].

Захід сформував придворний образ як ideale середовище для культивування грації, естетики, інтелектуальної переваги, бойових мистецтв, доклав неймовірних зусиль для ідеалізації ролі придворного. Однак негативне ставлення до придворних пронизує західну літературу, починаючи від творів філософа-неоплатоніка Аніція Боеція до письменника Джона Селсбері, італійського гуманіста Енея Сільвія Пікколоміні, англійського придворного, поета і письменника сера Уолтера Ролі. Навіть візантійський генерал Катакалон Кекауменос, ймовірно, не аристократичного походження, написав посібник з виживання в імператорському палаці. В цілому, Візантія трансливала позитивний образ придворного імператорського двора.

Придворна культура Англії в першій половині XVII століття трансливала схожі функціональні особливості придворної культури королівського двору з Візантією. Вони укладалися з одного боку в демонстрації могутності держави через призму музично-театралізованих вистав і урочистих прийомів, а, з іншого боку, культура англійського двору ґрунтувалася на славленні монарха, піднесенні його достоїнств, хвалебних од у віршованій формі, які ставали частиною уявлень придворних Масок. Однак, на відміну від Візантії англійські аристократи, незважаючи на численні чвари між різними аристократичними фракціями, проявляли монолітну єдність аж до подій, які привели до громадянської війни в Англії [16, 86].

Висновки. Неможливо уявити, якою була б Західна Європа сьогодні, якби на карті світу ніколи не існувало Візантії. Візантійська тисячолітня цивілізація справила величезний вплив на культуру багатьох країн світу. Візантійська імперія служила буфером між Західною частиною Європи і армією ісламу.

Візантійська цивілізація не була схожа ні на яку іншу. Вже за часи правління імператора Юстиніана Великого, коли імперії налічувалось близько двохсот років, її культура піднялася до категорії вічного і незмінного. Візантійський імператорський двір, з його улесливими промовами, інтригами, конфліктами ворогуючих угруповань, наклепом, всілякими людськими вадами, а також суворою ієрархічною системою,

нескінченною боротьбою за близькість до імператора, двоїстим ставленням до статусу жінки в суспільстві, як ніякий інший двір, був близький до англійського королівського двору епохи Відродження. Як і в англійському дворі часів Генріха VIII, Єлизавети I, Якова I і частково Карла I, в Візантії культивувалися риторичні принципи як духовна скріпа придворної культури.

У Візантії хвалебні оди пояснювали природу імператорської влади і владних відносин. Візантійські оратори поділяли кращі традиції давньоірландських бардів. Однак на відміну від давньої Ірландії, де традиції бардів були шановані по всій країні, не існує прямих доказів того, що хвалебні оди були широко поширені по всій візантійській імперії. Придворна культура Англії першої половини XVII століття, також як і в Візантії, зводилася до політико-духовного виміру, де духовність виявлялася в прославленні монарха як помазанника Божого, а політичні питання вирішувалися через призму музично-театралізованих вистав Масок, які своєю розкішшю і оздобленням звеличували статус Англії в Європі.

Література

1. Aretha L. Scripta Minora. Editor Westerink, Munich : K.G. Saur Verlag, Vol. II, 2010. 396 p.
2. Ciggaar K. N. Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations. Leiden : E.J. Brill, 1996. 396 p.
3. Darrouzes J. Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: Texte Critique, Introduction Et Notes (La Geographie Ecclesiastique de L'Empire Byzantin). Leuven : Peeters, 1981. 537 p.
4. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. Перевод с французского Горянова Б. Т. Москва : Иностранная литература, 1947. С. 6-9.
5. Eusebius of Caesare. Eusebius of Caesarea: Ecclesiastical History / Eusebius of Caesare. Seattle : Amazon Services LLC, 2010. 327 p.
6. Garland L. Byzantine Empresses, women and power in Byzantium, A.D. 527-1204. London : Routledge, 1999. 364 p.
7. De Gautier D. & Benjaminsen A. T. Environnement, discours et pouvoir. Versailles : Éditions Quæ, 2012. 256 p.
8. Luidprand. The Complete Works of Liudprand of Cremona. Translator P. Squatriti. Washington : The Catholic University of America Press, 2007. 296 p.
9. Maguire H. Byzantine Court Culture from 829 to 1204. Harvard University Press, 1995. P.183.
10. Nikolaou K. The position of woman in Byzantine society. Athens : K. Michalas, 1994. P. 81-94.

11. Palaeologus Manuel II. The Letters of Manuel II Palaeologus, Emperor of the

1. East. Washington : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1977. 252 p.

12. Previale L. Un panegirico inedito per Michele VIII Paleologo. Byzantinische Zeitschrift. Berlin : De Gruyter, Vol. 42, 2009. C.30.

13. Райс Д. Византийцы. Наследники Рима. Москва : Центрполиграф, 2009. 147 с.

14. Райс Т. Византия. Быт, религия, культура. Москва : Центрполиграф, 2006. 255 с.

15. Runciman S. The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth centuries. Eugene : Wipf & Stock Pub, 2005. 189 p.

16. Соколова А.В. Придворна маска як частина політичної культури Англії періоду правління Стюартів. Культура України: Збірник наукових праць. 2019. №68. С. 80-89.

17. Рассказ Никиты, клирика царского. Послание к императору Константину VII Порфирородному, о святом огне, писанное в 947 году / перевод Дестуниса Г. С. Православный палестинский сборник, Сан-Петербург : Нобель Пресс. 1881. Том 13. С. 8-9.

18. Wendland Cf. P. Commentaria in Aristotelem Graeca Edited by Hermann Diels. Berlin : Georg Reimer. Vol. III. 1901.

References

1. Aretha, L. (2010). Written Minors [Scripta Minora]. Editor Westerink, Munich: K.G. Saur Verlag, Vol. 2. [in Latin].

2. Ciggaar, K. N. (1996). Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations. Leiden: E.J. Brill [in English].

3. Darrouzes, J. (1981). Informer Episcopal Church of Constantinople: text critique Introduction and Summary. Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: Texte Critique, Introduction Et Notes. Leuven: Peeters [in French].

4. Diehl, Sh. (1947). The main problems of Byzantine history. Translation from French B. T. Goryanov. Moskva: Inostrannaya literatura [in Russian].

5. Eusebius of Caesare. (2010). Eusebius of Caesarea: Ecclesiastical History. Seattle: Amazon Services LLC [in English].

6. Garland, L. (1999). Byzantine Empresses, women and power in Byzantium, A.D. 527-1204. London: Routledge [in English].

7. De Gautier, D. & Benjaminsen, A. T. (2012). Environment, discourse and power. Versailles: Éditions Quæ [in French].

8. Luidprand. (2007). The Complete Works of Liudprand of Cremona. Translator Squatriti P. Washington: The Catholic University of America Press [in English].

9. Maguire, H. (1995). Byzantine Court Culture from 829 to 1204. Harvard: Harvard University Press [in English].

10. Nikolaou, K. (1994). The position of woman in Byzantine society. Athens: K. Michalas [in English].

11. Palaeologus, Manuel II. (1977). The Letters of Manuel II Palaeologus, Emperor of the East. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection [in English].

12. Previale, L. (2009). An unpublished panegyric for Michael VIII Palaeologus. Byzantinische Zeitschrift. Vol. 42. Berlin: De Gruyter [in Italian].

13. Rice, D. (2009). Byzantines. Heirs of Rome. Moskva: Centrpoligraf [in Russian].

14. Rice, T. Byzantium. (2006). Life, religion, culture. Moskva: Centrpoligraf (in Russian).

15. Runciman, S. (2005). The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth centuries. Eugene: Wipf & Stock Pub [in English].

16. Sokolova A.V. (n.d.). Court Masque as part of the political culture of England during the reign of the Stuarts. Kul'tura Ukrayiny: Zbirnyk naukovykh prats' 2020. №68. [in Ukrainian].

17. The story of Nikita, the king's cleric. (1881). Epistle to Emperor Constantine VII Porphyrogenic, about the holy fire, written in 947. perevod Destunisa G. S. Pravoslavnyj palestinskij sbornik, Tom 13. San-Peterburg: Nobel Press [in Russian].

18. Wendland, Cf. P. (1901). Greek commentators on Aristotle. Edited by Hermann Diels, Vol. III. Berlin: Georg Reimer [in Latin].

*Стаття надійшла до редакції 08.04.2020
Отримано після доопрацювання 15.05.2020
Прийнято до друку 20.05.2020*